

Աննա Չարչյան
Խաչատուր Արուստիանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի հատուկ կրթության ֆակուլտետի
լոգոպեդիայի և վերականգնողական թերապիայի ամբիոնի դասախոս, լոգոպեդ

ՀՈԱԶԶԳԱՅԱԿԱՆ ԱՊՐՈՒՄՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ԱՐՅԱԽՑԻ ԵՐԵՄԱՆԵՐԻ ԽՈՍՔԻ ԵՎ ՀՈԳԵԿԱՆ ՄՅՈՒՍ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՎՐԱ

Հոդվածը ներկայացնում է Արցախյան պատերազմում կոնֆլիկտային գոտում ապրող երեխաների և նրանց ընտանիքների ֆիզիկական, հոգեբանական և էմոցիոնալ առողջական խնդիրները: Մասնավորապես անդրադարձ է կատարվել խոսքի և այլ հոգեկան խանգարումներ ունեցող երեխաների բացահայտման և ախտորոշման հարցերին:

Առանցքային բառեր՝ ուշադրության, հիշողության, ընկալման, մտածողության, երևակայության զարգացման խանգարումներ, շտկողազարգացնող աշխատանքներ, լոգոպեդական աշխատանք, խնդրի վաղ հայտնաբերում, կանխում:

Anna Charchyan
Lecturer ASPU after Khachatur Abovyan, Department of Special Education,
the Chair of Rehabilitation and Speech Therapy,
Chess Educational Research Centre, researcher

IMPACT OF EMOTIONAL EXPERIENCES ON SPEECH AND MENTAL PROCESSES OF CHILDREN FROM ARTSAKH

The article presents physical, mental and emotional health problems of those children and their families living in the conflict zone during Artsakh war. In particular, reference was made to identify children with speech disorders and other mental disorders, to their correct diagnosis and the organization of their rehabilitation.

Key words: attention, memory, perception, thought, developmental disorders of imagination, correcting developmental works, speech therapy job, early detection of the problem, prevention

Анна Чарчян
преподаватель факультета Специального Образования
Кафедры логопедии и восстановительной терапии,
научный сотрудник образовательно-исследовательского центра Шахмат
Армянского Государственного Педагогического Университета им. Х. Абовяна

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ ПЕРЕЖИВАНИЯ НА РАЗВИТИЕ РЕЧЕВОГО И ДРУГИХ ПСИХИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ У ДЕТЕЙ АРЦАХА

В статье представлены физические, психические и эмоциональные проблемы у детей и их семей живущих во время войны в зонах конфликта Арцаха. В частности, были затронуты вопросы выявления и диагностики проблем у детей с нарушениями речи и других психических процессов.

Ключевые слова: речь как более высокий психический процесс и другие психические процессы, внимание, память, восприятие, мышление, расстройства развития воображения коррекционно развивающие работы, логопедическая работа, выявление и предотвращение проблемы на ранней стадии, воздействия.

Արցախյան պատերազմի հոգեբանական և սոցիալ-տնտեսական հետևանքները լուրջ հետք են թողել ոչ միայն զոհեր ու վիրավորներ տալով, այլև հետպատերազմյան շրջանում ապրել շարունակող ժողովրդի՝ մասնավորապես երեխաների կյանքում: Ամբողջ աշխարհում քիչ թիվ չեն կազմում որք ու անտուն, քաղցած ու բռնությունների ենթարկվող, կյանքի տարբեր իրավիճակներով պայմանավորված միայնակ, խնամքից ու կրթվելու իրավունքից զրկված երեխաները:

Արցախյան պատերազմից հետո Արցախում և Հայաստանում մեծ էր որբացած և միակողմանի ծնողազուրկ, հոգեկան և ֆիզիկական հաշմանդամություն ձեռք բերած, ընտանիքի անդամներ ու մտերիմներ կորցած, կյանքի նորմալ պայմաններում բնակվելու, սովորելու և զարգանալու տարրական հնարավորություններից օգտվելու իրավունքներ ունեցող, սակայն այդ հնարավորություններից չօգտվող երեխաների թիվը:

1988-1995թթ. ժամանակահատվածի համար խոցելի համարվող խմբեր են կազմել սահմանամերձ տարածքների, հակամարտությունների գոտու, գերեվարված, բռնությունների ենթարկված բնակիչներն ու նրանց երեխաները, բժշկական միջամտության կարիք ունեցող ու ժամանակին այն ստանալու հնարավորությունը չունեցող հղի կանայք

ու երեխաները, նախադպրոցական հաստատություններ և դպրոցներ հաճախելու հնարավորությունից զրկված, վախի ու սարսափի մթնոլորտում գտնվող ընտանիքների երեխաները:

Արցախում, նման երեխաների թվի մեծացումը նույնիսկ պատերազմից հետո կարող է պայմանավորված լինել.

- տարբեր տեսակի զենքերի ու ռումբերի օգտագործումից աղտոտված օդը,
- բնակչության սոցիալ-տնտեսական վատթար վիճակը,
- կենցաղային անբավարար և միջավայրային անբարենպաստ պայմանները,
- բնակչության վայրի տեղից տեղ փոփոխությունները
- կրթությունն ապահովելու համար անբավարար պայմանները
- հղի կանանց ու երեխաների ոչ ժամանակին ստացած բժշկական միջամտությունները
- զարգացման խանգարումներով ծնված կամ պատերազմի ընթացքում տարբեր պատճառներով խնդիրներ ձեռքբերած երեխաներին ժամանակին հայտնաբերելու և ճիշտ ախտորոշելու, նպատակաուղղված շտկողագարգացնող աշխատանքներն իրականացնելու հնարավորություններից զրկված լինելը:

Պատերազմական և հակամարտությունների գոտիներում ապրող երեխաներին և նրանց ընտանիքներին ավելի շատ բնորոշ են.

- անձնային, հոգեբանական խնդիրներ՝ ցածր ինքնագնահատական, վստահության պակաս սեփական ուժերի նկատմամբ,
- վարքային խնդիրներ՝ ակտիվ, ագրեսիվ, պասիվ և այլն,
- իմացական գործընթացների խանգարումներ՝ ուշադրության, հիշողության, ընկալման, մտածողության, երևակայության,
- խոսքի խանգարումներ՝ շփման ու հաղորդակցման սահմանափակում:

Վերը նկարագրվածը, իհարկե, չի սահմանափակվում թվարկված խնդիրների դրսևորումներով: Դրանք արմատավորվելով իրենց հետևից կարող են բերել երկրորդային, երրորդային մի շարք այլ խնդիրներ:

Ամերիկյան հետազոտողները նշում են, որ հոգեկան տրավմաները կարող են առաջ բերել ֆիզիկական, մտավոր և հուզազգայական առողջության խնդիրներ: Դեռևս 1980 թվականին Ամերիկյան հոգեբույժների միությունը ներկայացրել է հետպատերազմյան նոր հիվանդությունների՝ հոգեկան խանգարումների ախտորոշման և դասակարգման երրորդ հարատակությունը՝ (DSM-III), որում ներկայացվել է հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումները (Posttraumatic stress disorder - PTSD) [1, 2]: Մանկության տարիներին սթրեսային ապրումները, հոգեկան տրավմաներն ազդում են երեխայի հոգեկանի և խոսքի զարգացման ընթացքի, վարքի կարգավորման վրա: Նման խնդիրները, կախված երեխայի տարիքային և անհատական առանձնահատկություններից, կարող են խոսքի և հաղորդակցման խանգարումների՝ կակազության, մուտիզմի, հոգեկան գործընթացների խանգարումների՝ ուսման մեջ դժվարությունների, գրելու և կարդալու գործընթացների խանգարումների առաջացման պատճառներ հանդիսանալ: Քանի որ մեզինց յուրաքանչյուրը տարբեր կերպ է արձագանքում սթրեսին, ուստի խնդրի առաջացման և արտահայտման ձևերն էլ իրենց բնույթով տարբեր են:

Վիետնամի և Երկրորդ համաշխարհային պատերազմներից հետո եվրոպական երկրներում կատարված հետազոտությունները ցույց են տվել, որ «տրավմատիկ, սթրեսածին գործոնների ազդեցությամբ պայմանավորված՝ երեխաների գլխուղեղում գորշ և սպիտակ նյութի ծավալի որոշակի փոփոխություններ են տեղի ունենում, նրանց խոսքի և իմացական (հոգեկան) գործընթացների զարգացման ընթացքն է փոխվում», նշում է Բոստոնի մանկական հիվանդանոցի աշխատակից Մարգարետ Շերիդան (Margaret Sheridan ze Szpitala Dziecięcego w Bostonie (stan Massachusetts)) [1, 3]: Մակայն միջավայրային պայմանների բարելավումը կարող է դրական ազդեցություն ունենալ երեխաների գլխուղեղի գորշ և սպիտակ նյութերի ծավալի փոփոխությունների վրա: Մանկատներում բնակվող, անտուն, անբարենպաստ միջավայրում գտնվող երեխաների և նման խնդիրներ չունեցող իրենց հասակակիցների գլխուղեղի գորշ և սպիտակ նյութերի բաշխվածությունը տարբեր է: Սպիտակ նյութը մարդու տարիքի հետ զարգանում, փոփոխության է ենթարկվում և ապահովում է տեղեկատվության արագ փոխանցումը գլխուղեղի բաժինների միջև, մարդուն դարձնում է ավելի ընկալունակ: Այն դրական և կարևոր նշանակություն ունի մարդու դաստիարակության հարցում:

Մակայն յուրաքանչյուր բախում, լինի դա ընտանիքում, պետության ներսում, թե պետությունների միջև, իր բացասական հետքն է թողնում և մշտապես ուղեկցում է բնակչությանը սոցիալ-տնտեսական, հասարակական, հանրակրթության և մշակութային կյանքում: Մինչև օրս էլ Արցախի սահմանամերձ տարածքներում շարունակվող կրակոցները, մարդկային զոհերը, վախի ու սարսափի զգացումը, սերնդե սերունդ փոխանցվող պատմությունները, հիշողություններն ու կորուստները դեռ երկար ժամանակ բացասական հետևանքներ են ունենալու երեխաների խոսքի և մյուս հոգեկան գործընթացների (հիշողության, ուշադրության, ընկալման, մտածողության, երևակայության), դեռահասների միջանձնային հարաբերություններում ու հասուն մարդկանց հասարակական կյանքում:

Այս խնդիրներն առավել բարդ ձևով կարող են արտահայտվել երեխաների խոսքի և հոգեկան մյուս գործընթացների զարգացման ճգնաժամային տարբեր շրջաններում (1-3 տարեկանը, 3-6 տարեկանը), անձնային որակների ձևավորման տարբեր փուլերում, ինչպես նախադպրոցական, այնպես էլ դպրոցական տարիքում:

Իրագել ծնողների և կրթական հաստատություններում մասնագիտական թիմի կողմից տարվող աշխատանքները կարող են կանխել, բարելավել և զարգացնել երեխաների՝ հապաղումներով ընթացող խոսքի և մյուս հոգեկան գործընթացների զարգացումը: Ջարգացման խանգարումներով, հոգետրավմատիկ վիճակում գտնվող երեխան, հաճախելով դպրոց, ունենում է ուսումնական դժվարություններ՝ խոսելու, հաղորդակցվելու, կարդալու, գրելու դժվարություններ՝ պայմանավորված հոգեկան գործընթացների զարգացման խանգարումներով:

Այս համատեքստում կարևորվում է.

- ընտանիքի դիրքորոշումը և արձագանքը երեխայի խնդրի վերաբերյալ,
- երեխաների խոսքի և հոգեկան մյուս գործընթացների զարգացման ուղղությամբ ծնողների իրագել և բազմակողմանի մոտեցումը,
- մասնագիտական թիմի՝ լոգոպեդի, հոգեբանի, հատուկ հոգեբանի, հատուկ մանկավարժի, ֆիզիոթերապևտի, երգոթերապևտի և ծնողի համաձայնեցված աշխատանքը,
- երեխայի նախապատրաստումը դպրոցին,
- երեխայի հարմարումը միջավայրում,
- երեխայի՝ ճիշտ խոսքային միջավայրում գտնվելը:

Նշված խնդիրների հաղթահարումը զուգահեռ պետք է ընթանա, որպեսզի շտկողազարգացնող աշխատանքները լինեն արդյունավետ:

Մեր այս աշխատանքում մասնավորապես կարևորում ենք.

- Արցախի Հանրապետությունում զարգացման խնդիրներով՝ խոսքի խանգարումներով, մտավոր զարգացման խանգարումներով, խոսքի զարգացման և հոգեկան զարգացման հապաղումներով երեխաների հայտնաբերումը,
- երեխայի ունեցած խնդրի ճիշտ ակտորոշումը, շտկողազարգացնող աշխատանքների նպատակային կազմակերպումը,
- երեխաների հետ տարվող աշխատանքները պետք է ուղղված լինեն նրանց խոսքի և հոգեկան մյուս գործընթացների զարգացման: Նրանց՝ դպրոցին նախապատրաստելուն, ինչպես նաև դպրոցական ուսուցման ընթացքում իրենց զարգացմամբ հասակակիցներից հետ չմնալուն.
- բազմամասնագիտական թիմի վերապատրաստումը, մասնագիտական գիտելիքների թարմացումը և մասնագիտական կարողությունների զարգացումը,
- նշված խնդիրների վեր հանման, բացահայտման ուղղությամբ նպատակաուղղված աշխատանքների կազմակերպումը՝ հանդիպումներ բնակչության տարբեր խմբերի հետ, քանի որ ինչքան ավելի շուտ հայտնաբերվեն երեխաների զարգացման խնդիրները, այնքան ավելի մեծ է հավանականությունը կանխելու խնդրի զարգացումը,
- զարգացման խանգարումներ ունեցող և այդ խնդիրները չունեցող ընտանիքների, ծնողների ներգրավումը, քանի որ նրանք երկուստեք կարող են փոխադարձ օգտակար լինել իրենց երեխաներին, նախադպրոցական և կրթական այլ հաստատություններում իրենց երեխաների ներառմանը նպաստող աշխատանքներ իրականացնել,
- հասարակության իրագելմանն ուղղված աշխատանքների կազմակերպումը՝ համայնքների, հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությունը, քանի որ նրանք կարող են լուրջ օղակներ հանդիսանալ նմանատիպ խնդիրների լուծմանն օժանդակելու, բնակչության իրագելմանն աջակցելու առումով:

Այսպիսով՝ հաշվի առնելով վերը թվարկված խնդիրները, այդ խնդիրների հրատապությունը, բացասական գործոնների ազդեցությունը, խնդրի լուծման հնարավոր տարբերակները, կարող ենք ասել, որ այժմ համապատասխան մասնագետների ակայությունը, զարգացման խանգարումներ ունեցող անձանց նկատմամբ մեր ազգաբնակչության վերաբերմունքի և մոտեցման փոփոխությունները լուրջ ցուցանիշներ են շտկողազարգացնող աշխատանքներն ավելի լայնամաշտաբ անցկացնելու առումով:

Առկա են հոգետրավմատիկ, հուզազգայական խնդիրներ, սթրեսածին գործոնների ազդեցությամբ, խոցելի խմբերում զարգացման տարբեր խանգարումներով, հոգեբանական խնդիրներով արցախցի երեխաները, ովքեր ունեն բազմամասնագիտական թիմի նպատակաուղղված, շտկողազարգացնող աշխատանքի կարիք, իրենց հասակակիցներից հետ չմնալու, չտարբերվելու, շփվելու և հաղորդակցվելու, դպրոցական ուսուցումից հետ չմնալու կարիք:

Գրականություն

1. Nauka w Polsce, Życie w sierocińcu negatywnie wpływa na rozwój mózgu dzieci, 2012
2. Amen D.G.: Zadbaj o mózg. Rebis, Poznań 2010. 3. Bauer J.: Empatia. PWN, Warszawa 2008. 4. Beisert M.: Kaziroduktwo. Scholar, Warszawa 2004. 5. Bradshaw J.: Powrót do swego wewnętrznego.
3. Dudek B.: Zaburzenie po stresie traumatycznym. GWP, Gdańsk 2003.